

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

Репринтне видання

Відповідає офіційному тексту

Харків
«Право»
2019

УДК 81'35(477)
У45

У45 **Український** правопис : схвал. Постановою Каб. Міністрів України № 437
від 22 трав. 2019 р. – Репринт. вид. – Харків : Право, 2019. – 292 с.

ISBN 978-966-937-734-0

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

від 22 травня 2019 р. № 437

Київ

ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

З метою забезпечення конституційних положень про державний статус української мови та уніфікації вживання правописних норм Кабінет Міністрів України **постановляє:**

1. Погодитися з пропозицією Міністерства освіти і науки та Національної академії наук щодо схвалення Українського правопису в новій редакції, розробленій Українською національною комісією з питань правопису.

2. Визнати таким, що втратив чинність, пункт 1 постанови Кабінету Міністрів України від 8 червня 1992 р. № 309 «Питання українського правопису» (ЗП України, 1992 р., № 6, ст. 145).

3. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській і Севастопольській міським державним адміністраціям сприяти використанню в новій редакції Українського правопису в діловодстві, освіті, видавничій справі, сфері телебачення і радіомовлення, інших сферах суспільного життя.

Прем'єр-міністр України
Інд. 73

В. ГРОЙСМАН

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

СХВАЛЕНО

Кабінетом Міністрів України

(Постанова № 437 від 22 травня 2019 р.)

спільним рішенням

Президії Національної академії наук України

(протокол № 22/10 від 24 жовтня 2018 р.)

і Колегії Міністерства освіти і науки України

(протокол № 10/4-13 від 24 жовтня 2018 р.)

ЗАТВЕРДЖЕНО

Українською національною комісією з питань правопису

(протокол № 5 від 22 жовтня 2018 р.)

2019

ПЕРЕДМОВА

Мова — запорука тривкої ідентичності нації, основа її етнокультурної цілісності. Однією з найсуттєвіших ознак такої цілісності є функціонування в різних суспільних сферах літературної мови, яка має кодифікований правопис. Правописна кодифікація мови завжди вписана в соціолінгвістичний контекст. Коли разом з тоталітарним періодом нашої історії відійшов у минуле адміністративний контроль над дотриманням правописних стандартів, ціла низка засобів масової інформації, видавництва, освітніх закладів і т. ін. стали користуватися орфографічними правилами, відмінними від офіційних. Це дезорієнтує широке коло користувачів української мови, спричиняє непевність у власній мовній компетенції, перешкоджає розширенню суспільних функцій української мови і врешті розхитує мовну норму.

Завдяки сучасним ЗМІ сьогодні маємо змогу почути усне українське слово не тільки з різних куточків України, а й з усього світу. Чуємо розмаїття акцентів, вимов, інтонацій, бо це *усне* українське мовлення з його природними територіальними, соціальними, віковими особливостями. На противагу некодифікованому усному мовленню, правопис — це еталон *писемної* літературної мови, яка, за слушним спостереженням Ю. В. Шевельова, є штучним витвором високорозвиненого суспільства, а не відтворенням почутого «з уст народу».

Правопис складається з трьох підсистем: графіки (букв, якими позначають найтипівіші звуки), орфографії (закономірностей поєднання букв для передавання на письмі звукового образу української мови) і пунктуації (розділових знаків, за допомогою яких позначають змістове й інтонаційне членування висловленої думки). Кожна з цих підсистем, як і кожний з розділів правопису, мають свою історію.

Українська графіка бере початок від старослов'янського письма. У нинішньому українському алфавіті є буква, якої не було в традиційній кирилиці, — це *г*, що відома з кінця XVI ст. і набула поширення в XVII ст. Буква *ї* в українських текстах спочатку вживалася замість колишньої *ѣ* та на місці *е* в новозакритому складі, а згодом перебрала на себе функції позначення сполучення *ј + і*. Зазнала специфікації в українському правописі й буква *є*, що вживається на позначення йотованого *е (ј + е)* та *е* з м'якістю попереднього приголосного (*ь + е*); її немає в інших сучасних кириличних правописах.

З розвитком нової української літературної мови, яку пов'язують з виходом у світ «Енеїди» Івана Котляревського, письменники, які писали живою українською мовою, шукали засобів передавати справжнє звучання слів, а не йти за їхнім давнім традиційним написанням. Цей пошук був великою мірою стихійним: від 1798 до 1905 року нараховується близько 50 різних (більш і менш поширених, іноді суто індивідуальних) правописних систем. Найпомітнішими серед них були правописні системи Олексія

Павловського, «Русалки Дністрової», Пантелеймона Куліша, Євгена Желехівського, Михайла Драгоманова. У становленні українського правопису брали участь науковці й культурні діячі і східних, і західних українських земель: Володимир Антонович, Павло Житецький, Костянтин Михальчук, Павло Чубинський, Євген Желехівський, Степан Смаль-Стоцький, Василь Сімович та ін.

У 1876 році російський імператор Олександр II ухвалив акт, згідно з яким українська графіка опинилася під забороною. Українські тексти, навіть дозволені урядовою цензурою, слід було друкувати з використанням російської абетки. Після скасування цієї заборони в 1907 — 1909 роках вийшов друком знаменитий словник української мови за редакцією Бориса Грінченка, у якому застосовано принцип фонетичного українського правопису. У 1918 році опубліковано проєкт офіційного українського правописного кодексу, запропонований професором Іваном Огієнком, у доопрацюванні якого згодом узяли участь академік Агатангел Кримський і професор Євген Тимченко. У 1919 році цей проєкт був виданий під назвою «Головніші правила українського правопису». Цього ж року спільне зібрання Української академії наук схвалило «Найголовніші правила українського правопису» — перший в історії України офіційний загальнодержавний правописний кодекс. В умовах складних геополітичних змін, війн і соціальних катаклізмів він справляв визначальний вплив на формування української мови як національного, а не етнологічного феномену. Його творці орієнтувалися, по-перше, на специфіку історичної й діалектної основи української мови, на її характерні ознаки порівняно з іншими слов'янськими мовами, і, по-друге, на мовну практику визначних українських письменників і перекладачів.

У 1925 р. уряд УСРР створив при Народному комісаріаті освіти Державну комісію для впорядкування українського правопису, а в 1927 році за наслідками роботи Всеукраїнської правописної конференції, що відбулася в Харкові, комісія підготувала проєкт всеукраїнського правопису, в опрацюванні якого взяли участь мовознавці з Наддніпрянщини й західноукраїнських земель. Від імені держави 6 вересня 1928 року цей Український правопис, який отримав неофіційну назву «харківський», затвердив нарком освіти УСРР Микола Скрипник. Та вже за кілька років після згорання політики «українізації» й самогубства Миколи Скрипника за вказівкою влади до «харківського» правопису внесли суттєві зміни, скасувавши низку його норм як націоналістичних і таких, що «покликані штучно відірвати українську мову від великої братньої російської». У 1933 р. Народний комісаріат освіти УСРР схвалив інший правопис, який з незначними змінами й доповненнями (упродовж 1930-х рр., 1946 р., 1960 р.) діяв до 1989 р. З алфавіту було свавільно вилучено букву ґ, що вплинуло на функціонування графічної й фонетичної систем мови. Репресований «харківський» правопис з деякими змінами й доповненнями залишався чинним на західноукраїнських землях поза Українською РСР і в переважній частині української діаспори.

У 1989 р. затверджено і в 1990 р. опубліковано нову редакцію Українського правопису, у якій поновлено букву *г*, уточнено й доповнено окремі правописні норми. У 2015-2018 рр. Українська національна комісія з питань правопису, до якої увійшли фахівці мовознавчих установ Національної академії наук України та представники закладів вищої освіти з різних регіонів України, розробила проєкт нової редакції Українського правопису. Після громадського обговорення його схвалено на спільному засіданні Президії Національної академії наук України та Колегії Міністерства освіти й науки України 24 жовтня 2018 року.

Сучасна редакція Українського правопису повертає до життя деякі особливості правопису 1928 р., які є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя. Водночас правописна комісія керувалася розумінням того, що й мовна практика українців другої половини ХХ ст. — початку ХХІ ст. вже стала частиною української орфографічної традиції. Поділяючи думку про злочинний характер репресивних дій тоталітарного режиму щодо «харківського» правопису і його творців, кодифікатори мови не можуть знехтувати тим, що мову народу творить його історія: мова змінюється, і правопис має відображати насамперед її сучасний стан. Нинішня українська мова — це багатофункціональна мова з розвинутою різноплановою стилістикою, сучасною науковою термінологією, це мова, яка взаємодіє з багатьма світовими мовами.

У сучасній редакції Українського правопису збережено підхід до мови як до знакової системи й суспільного явища. Правописна норма, з одного боку, ґрунтується на тісних зв'язках елементів сучасної мовної системи, що відображається на письмі; а з другого боку, — на дотриманні мовної традиції і на залежності від неї. Здебільшого традиція відображає вчорашні або позавчорашні параметри системи. Так само, як і система, традиція є закономірним регулятором мовної норми.

Сучасна українська мова — відкрита й динамічна. Змінюється словник, з'являються нові терміни в різних сферах суспільної комунікації, виникає потреба адаптації загальних і власних назв до раніше сформульованих орфографічних правил. Для чого переглядати ці правила? Для того щоб відреагувати на зміни в сучасній мовно-писемній практиці, визначити правила написання нових запозичених слів, нових власних назв, усунути застарілі формулювання та спростити й, де це можливо, уніфікувати орфографічні норми. Хоч уточнення й коригування орфографічних правил — це завдання насамперед професійних мовознавців, співтворцями Українського правопису є також широке коло освічених українців, чия писемна практика узвичаює те чи те написання.

Кожна мова засвоює іншомовні елементи, і вони здебільшого відрізняються від питомих елементів за своїми системними ознаками. В історії правопису написання слів іншомовного походження було й залишається предметом гострих дискусій. Ці слова значною мірою

зберігають свій іншомовний колорит. Намагання передати звукову форму запозичуваних слів або особливості їхнього оригінального написання веде до проникнення в українську мову нових звуків і їхніх поєднань, екзотичних граматичних явищ. Водночас, стаючи частиною української мовної системи ці слова поступово адаптуються до української фонетики морфології, орфографії. При цьому вони не завжди вкладаються в традиційні українські парадигми й нерідко потрапляють до категорії невідмінюваних: *ательє, кафе, буржуа, какао, мадам, радіо, таксі, ханум* і т. ін.

Одні запозичення приходять в українську мову писемним, інші — усним шляхом. У мові-джерелі звучання слова часто не збігається з прочитанням сукупності букв, з яких воно складається (*Carlisle — Карлайл, Hermes — Ерме, Worcester — Вустер, billet — білет, pioneer — піонер* і т. ін.). В українській, так само, як і в багатьох інших мовах, і транскрибування, яке передає звукову форму іншомовного слова, і транслітерування, яке відтворює його графічну форму, і комбіноване застосування цих підходів, і орфографічна адаптація слова були й залишаються природними й легітимними способами поповнення національного лексикону.

Реагуючи на виклики мовної практики, сучасна редакція правопису розширила межі використання орфографічних варіантів. Кожний історичний період розвитку мови має свою варіантну динаміку. Пропонуючи в новій редакції правопису низку орфографічних варіантів, кодифікатори виходили з того, що варіативність — це органічна частина правописного кодексу і тією чи іншою мірою вона притаманна кожній мові на різних етапах її історичного розвитку. Відповідь на те, який з варіантів залишиться в минулому, зможе дати лише майбутнє.

Якою має бути «правильна українська мова»? Чи загрожують їй іншомовні впливи, а якщо загрожують, то в якій частині мовної системи й наскільки? Яку мову ми передамо нащадкам? Ці й подібні питання, що десятиліттями не втрачають своєї актуальності, спонукають до періодичного оновлення, перегляду й доопрацювання правописного кодексу, граматики й словників. Спадкоємність у мові — це зв'язок між поколіннями, які жили, живуть і житимуть в Україні. Пошук балансу між системними параметрами сучасної мови, з одного боку, й різночасовими прикметами української мовної традиції, з другого боку, — найскладніше із завдань, що поставали перед творцями національного правопису на кожному з етапів його розвитку. Нова редакція правопису є кроком до розв'язання цього завдання з позицій історичної й етнографічної соборності української мови й української нації.

*Українська національна комісія
з питань правопису*

I. ПРАВОПИС ЧАСТИН ОСНОВИ СЛОВА

БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

§ 1. Правопис наголошених і ненаголошених Е, И

Наголошені голосні **е** та **и** у вимові виразні, тому їх передаємо тими самими буквами: *далéко, вíсоко*. Ненаголошені **е** та **и** невиразні у вимові. Їх передаємо тими самими буквами, що й під наголосом: *велі́кий, величéзний, бо веліч; держу́, бо одéржати; клекоті́ти, бо клéкіт; несу́, бо принéсеній; селó, бо сéла; шепоті́ти, бо шéпіт; кривé, бо крíво; тримáти, бо стрі́мувати, ширóкий, бо шíроко* та ін.

У словах із постійним наголосом невиразний звук перевіряємо за словником: *левáда, кише́ня, мину́лий*.

§ 2. Уживання І, И на початку слова

На початку слова звичайно пишемо **і** відповідно до вимови: *Іва́н, іграшка, і́дол, ікати* ('вимовляти *і* замість *и*'), *іко́на, іменува́ти, ім'я́, індік, іноді, іржа́, існува́ти, і́стина, іті́*.

Деякі слова мають варіанти з голосним **и**: *і́рій і і́рій, і́род і і́род* ('дуже жорстока людина').

И пишемо на початку окремих вигуків (*ич!*), часток (*ич який хитрий!*), дієслова *ікати* ('вимовляти *и* замість *і*') та похідного від нього іменника *ікання*.

И на початку слова вживаємо в деяких загальних і власних назвах, що походять із тюркських та інших мов, відповідно до їх вимови в цих мовах: *ийбе́н, ир, Ич-оба́, Кім Чен Ин*.

§ 3. Ї

Букву **ї**, що позначає звуки **й** + **і**, пишемо:

1. На початку слова та після букви, що позначає голосний: *герої́зм, і́жа, і́жак, ізде́ць, і́здити, і́сти, і́х, і́хати, краї́на, мо́ї, наї́вний, тво́ї, руї́на*.

2. Після м'якого знака: *Ана́ньїн, Віньї́*.

3. Після апострофа: *в'і́зд, з'і́зд, об'і́хати, під'і́зд, Заха́р'їн*.

4. В іншомовних словах після букви, що позначає голосний: *архаї́чний, егої́зм, еліпсо́їд, мозаї́ка, прозаї́к, целуло́їд* (див. ще § 126).

Примітка. **Ї** не пишемо після префікса або першої частини складного слова, якщо вони закінчуються буквою, що позначає голосний, а наступний склад або друга частина складного слова починаються з **і**: *доі́сторичний, заінтригува́ти, переіна́кшити, поінформова́ти; новоі́рландський, староі́ндійський*.

§ 4. Я, Ю, Є

Букви **я, ю, є** пишемо:

1. На початку слова, після голосного та після апострофа для позначення звукосполучень **й + а, й + у, й + є**: *якість, юродівий, єствó; моя, знаю, твоє; п'ять, м'ята, в'юн, б'ють, п'ємó.*

2. Після букви на позначення приголосного звука для передання його м'якості: *дядько, люди, остáннє, сюди́, ряд, р'ясно, рюкзáк, рюш.*

БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

§ 5. Буква Г

Буква **г** передає на письмі глотковий щілинний приголосний звук як в українських словах (*берегті́, вогóнь, гáдка, гукáти, дорогі́й, жага́, згин, кри́га, могутній, пагінéць*), так і в загальних та власних назвах іншомовного походження (на місці **h, g**) (*аборигéн, агіта́ція, агрéсія, бага́ж, болгарин, брига́да, газéта, генерáл, геоло́гія, горизóнт, гра́мота, делега́т, кілогра́м, логопéд, магази́н, педаго́г, фотогра́фія; Єва́нгеліє, Гоме́р, А́нглія, Гаа́га*) (див. ще § 122).

§ 6. Буква Г

Буква **г** передає на письмі задньоязиковий зімкнений приголосний:

1. в українських та в давно запозичених і зукраїнізованих словах: *áгрус, га́ва, га́зда, гандж, га́нок, га́тунок, гвалт, ге́гати, гедзь, телготáти, телготіти, тергелі, терготáти, терготіти, гі́гнути, гирлі́га, глей, гні́т* (у лампі), *го́тель-мо́гель, гонт(а), грасува́ти, гра́ти* (іменник), *грéчний, гринджóли, грунт, гудзик, гу́ля, гура́льня, джигу́н, дзі́га, дзі́глик, дрига́ти і дрігати, ремига́ти* тощо та в похідних від них: *áгрусовий, газдува́ти, гвалтува́ти, ге́ртіт, гратча́стий, грунтови́й, грунтува́ти(ся), гудзикови́й, гу́лька, прога́вити і под.*

2. у власних назвах — топонімах України: *Горга́ни* (гірський масив), *Горóнда, У́гля* (села на Закарпатті), у прізвищах українців: *Галага́н, Галято́вський, Ге́ник, Герза́нич, Герда́н, Гжі́цький, Гі́га, Го́га, Го́йдич, Го́нта, Грі́га, Гудзь, Гу́ла, Ломáга.*

§ 7. Апостроф

Роздільність вимови **я, ю, є, ї** та попереднього твердого приголосного на письмі позначаємо апострофом.

Апостроф пишемо перед **я, ю, є, ї**:

1. Після букв на позначення губних приголосних **б, п, в, м, ф**: *б'ю, п'ять, п'є, в'язи, солов'ї́, м'ясо, рум'яний, (на) ті́м'ї́, жирáф'ячий, мереп'я́нський; П'я́ста, В'ячесла́в, Дем'ян, Максим'ю́к, Стеф'ю́к.*

Примітка. Апостроф не пишемо, коли перед буквою на позначення губного звука є інша буква (крім **р**), що належить до кореня (основи): *дзв'я́кнути, духмя́ний, ма́впячий,*

медв'яний, морквяний, різдв'яний, свято, т'ямний, цвах, але: арф'яр, в'ерб'я, торф'яній, черв'як. Коли така буква належить до префікса, то апостроф пишемо, як і в спільнокоренових словах без префікса: зв'язок, зв'яліти, підв'язати, розм'якнути, сп'яніти.

2. Після **р**: бур'ян, міжгір'я, пір'я, матір'ю, кур'єр, (на) подвір'ї; Валер'ян, Мар'ян, Мар'яна.

Примітка. Апостроф не пишемо, коли **ря, рю, ре** означають сполучення м'якого **р** із наступними **а, у, е**: бур'як, бур'яний, крякати, рябий, рюмсати, кряк.

3. Після **к** у слові Лук'ян і похідних від нього: Лук'яненко, Лук'яніюк, Лук'янець.

4. Після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний: без'ядерний, без'язікий, від'їзд, з'єднаний, з'їхати, з'явитися, напів'європéйський, об'єм, під'їхати, під'юдити, роз'юшити, пан'європéйський; дит'ясла, камер'юнкер, Мін'юст.

Примітка 1. Після префіксів із кінцевим приголосним перед наступними **і, е, а, о, у** апостроф не пишемо: безіменний, зініціювати, законómити, загітувати, зорієнтувати, зуміти.

Примітка 2. Про апостроф у словах іншомовного походження див. § 138, у присвищах та географічних назвах див. § 144, 151.

§ 8. ЙО, БО

1. **ЙО** передає звукосполучення **й + о**:

1) на початку слова та після букви, що позначає голосний: йогó, йому́, завойóваний, привілейóваний, райóн, чийóго;

2) після букви на позначення приголосного, переважно на початку складу: батальйóн, бульйóн, вйóкати, Воробйóв, курйóз, мільйóн, Соловйóв.

2. **БО** пишемо після букви на позначення м'якості приголосного перед **о**: всьогó, Ковальóв, Линьóв, льон, льох, сьогóдні, сьóмий, трьох, тьóхкати, цьогó.

Чергування голосних

§ 9. Чергування О — І, Е — І

1. У сучасній українській мові звуки **о, е** у відкритих складах чергуються з **і** в закритих складах:

1) під час словозміни:

а) водоп'їй — водоп'ю́ю, дохíд — дохóду, кiнь — коня́, ка́мінь — ка́меня, лiд — льóду, мiй — могó, сім — семі́, устрiй — устро́ю; ніч — но́чі — ні́ччю,

пéвність — пéвності — пéвністю, рáдість — рáдості — рáдістю, віселок — вісілка, óсінь — óсені — óсінню, (у) вели́кому — (у) вели́ким;

б) гір — горá, ніг — ногá, осіб — осóба, слів — слóво, сіл — селó;

в) бáтьків — бáтькового, бáтькова; брáтів — брáтового, брáтова; Васи́лів — Васи́левого, Васи́лева; ковалі́в — ковалéвого, ковалéва; Петрів — Петро́вого, Петро́ва; шевці́в — шевце́вого, шевце́ва;

г) Ка́нів — Ка́нева, Ки́їв — Ки́єва, Фа́стів — Фа́стова, Ха́рків — Ха́ркова, Черні́гів — Черні́гова;

г) ві́вса — овéс, ві́вця — овéць, вісь — óсі;

д) бій́ся — бою́ся, стій́ — сто́яти;

е) ві́в, ві́вши — велá (весті́); замів, замівши — замелá (заместі́); міг, мі́гши — мо́жу (могlá, могті́); ніс, ні́сиши — несу́ (неслá, несті́); плів, плі́вши — плелá (плесті́), а також ріс, рі́сиши — рослá, рості́.

2) під час словотворення: *будівні́к (пор. будóва), ві́льний (пор. во́ля), кі́лля (пор. ко́ла), підні́жжя (пор. ногá), подві́р'я (пор. двора́), робітні́к (пор. робо́та); зі́лля (пор. зелéний), сі́льські́й (пор. селó) та ін.*

О, Е, що не переходять в І

2. **О, е** не переходять в **і** в закритому складі за таких умов:

1) коли ці звуки вставні або випадні: *вікно́ — ві́кон, земля́ — земéль, ка́зка — казо́к, со́тня — со́тень; ві́тер — ві́тру, ві́тер — ві́тру, вогно́нь — вогно́, день — дня, розде́р — розідра́ти, сму́ток — сму́тку, сон — сну, тра́вень — тра́вня.*

Примітка 1. У формах окремих слів **о, е** не випадають: *лоб — ло́ба, мох — мо́ху, рот — ро́та, лев — ле́ва.*

Примітка 2. За аналогією до форм *книжо́к, казо́к* маємо **о** між приголосними в родовому множині й у деяких іншомовних словах: *а́рка — а́рок, ма́рка — ма́рок, па́пка — па́пок* тощо, але: *па́рт, фо́рм, сакль* та ін.

2) у групах **-ор-, -ер-, -ов-** між приголосними: *торг — то́ргу, хорт — хорта́, смерть — сме́рті, вовк — во́вка, шовк — шов́ку*, але *погі́рдний* (пор. пого́рда);

3) у групах із повноголоссям **-оро-, -оло-, -ере-**, а також **-еле-**: *горо́д, моро́з, подо́рож, поро́х, сто́рож; во́лос, со́лод; бе́рег, пе́ред, се́ред, че́рез; зе́лень, пе́лех, ше́лест* та ін., але: *морі́г, оборі́г, порі́г, сморі́д;*

4) у родовому відмінку множини іменників середнього роду на **-енн(я)**: *зна́чень (зна́чення), поло́жень (поло́ження), тве́рджень (тве́рдження), тво́рень (тво́рення);*

5) в абрєвіатурах і в похідних утвореннях: *соцстра́х, соцстра́хівський, спецвипуск, спецко́р, спецко́рівський, спецодяг, торго́флот* та ін.;

6) у словах іншомовного походження: *агроно́м, інжене́р, студе́нт, том* та ін.